
АФАНАСЬЄВА Т.О.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра менеджменту
освіти та психології,
Комунальний заклад
«Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної
освіти» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ПОКАЗНИК СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкривається сутність професіоналізму особистості, розглядаються його складові, визначаються особливості становлення професіоналізму особистості. Визначена роль і місце професійної компетентності в процесі формування професіоналізму фахівця.

Ключові слова: професіоналізм особистості, професійне становлення, професійна діяльність, професійна компетентність, складові професійної компетентності.

В статье раскрывается сущность понятия профессионализма личности, рассматриваются его составляющие, определяются особенности становления профессионализма. Изучается роль и место профессиональной компетентности в процессе формирования профессионализма личности.

Ключевые слова: профессионализм личности, профессиональное становление личности, профессиональная деятельность, профессионализм, профессиональная компетентность, компоненты профессиональной компетентности.

The article reveals the essence of the concept of professionalism of the person, its components are considered, determined features of formation of professionalism. Studied the role and place of professional competence in the process of formation of professionalism of the person. The article deals with three scientific approaches to the definition of the phenomenon of professionalism: a qualitative characteristic; integral characteristic

of man-professionals; combination by activity and personal basis. Correlating the professionalism with various aspects of professional maturity, there are four types of professional competence: special, social, personal individual, special, or activity-professional competence; social professional competence; personal professional competence; Individual professional competence. In the structure of professionalism distinguish operating, motivation, semantic sphere. Difficulties in establishing of professionalism serves absence or insufficiency professionally important qualities of the structure of professionalism, which does not allow the active expression of the individual and leads to a stop, gaps, errors in activity.

Key words: *professionalism of personality, professional growth, professional activity, professionalism, professional competence, components of professional competence.*

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що традиційна система освіти у вищих навчальних закладах не надає зовнішніх та внутрішніх стимулів для становлення професіоналізму особистості. В професійно – освітньому просторі можна виділити наступні протиріччя в процесі становлення професіоналізму спеціаліста: між необхідністю підвищенням рівня професіоналізму та існуючою системою вузівської освіти; між соціальним замовленням в області розвитку професіоналізму та інертністю традиційної системи підготовки фахівця; між унікальністю шляху особистісно-професійного розвитку особистості і недостатнім врахуванням в моделюванні і проектуванні розвиваючих професіоналізм технологій.

Метою даної роботи є визначення особливостей розвитку професійної компетентності як показника міри сформованості професіоналізму особистості.

Завдання: 1) дослідити сутність поняття «професіоналізм особистості» та «професійна компетентність» в на-

уковій літературі; 2) визначити основні теоретичні підходи щодо розуміння складових професіоналізму; 3) з'ясувати умови формування професіоналізму особистості.

В рамках психології та акмеології (А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, А. Маркова та інші) простежується накопичення значного досвіду в дослідженні проблеми професіоналізму. Оскільки професіоналізм виступає результатом взаємозв'язку двох систем: особистості і професійної діяльності, то в логіці психолого – акмеологічного підходу професійна діяльність і особистість розглядаються як взаємозв'язані і взаємодіючі системи. В їх взаємодії можна окреслити декілька етапів: виникнення професійних намірів, професійне навчання, професійна адаптація, етап стабільного функціонування, етап майстерності (період вищого оволодіння особистістю професійною діяльністю) та інші. На кожному з етапів відбувається взаємопроникнення і взаємовплив особистості і професійної діяльності. Результатом даних процесів є, з одного боку, формування особистісних

структур, які забезпечують ефективну професійну діяльність, з іншого особистість засвоює норми професійної діяльності.

Для визначення місця професіоналізму особистості в процесі професійного становлення необхідно визначити сутність самого поняття «професіоналізм». Необхідність визначення дефініції професіоналізму полягає у відсутності у психологічних словниках даного поняття, воно не розглядається як категорія психології, відсутнє наукове обґрунтування даного феномену.

Таким чином, перш за все необхідно розглянути сутність поняття «професіоналізм» у загальнонауковому розумінні. Так, С. Ожогов визначає професіоналізм як добре володіння своєю професією [5]. З філософсько-соціологічної точки зору професіоналізм розглядається як складне інтегративне соціально-психологічне поняття, яке відображає рівень і характер оволодіння особистістю професією. Професіоналізм – це не тільки досягнення суб'єктом діяльності високих професійних досягнень, але і наявність соціально-психологічних якостей, властивостей і таких компонентів, як усвідомлене відношення людини до праці, схильність до діяльності, її задоволеність. Професіоналізм – це найвищий рівень вдосконалення в певному вигляді діяльності, самий високий рівень майстерності [2].

Переходячи до розгляду спеціально наукових підходів щодо розуміння професіоналізму необхідним є аналіз акмеологічного підходу. Акмеологія розглядає професіоналізм більш ширше від загальнонаукових підходів. Професіоналізм розуміється не як новий найвищий рівень знань і результатів людини в даній області діяльності, але і як певну систему організації сві-

домості, психіки людини [3].

Так, за результатами акмеологічних досліджень професіоналізм розглядають з двох позицій: 1) професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта труда, яка відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і вмінь; 2) професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта труда, яка відображає високий рівень професійно важливих якостей [1].

У сучасній вітчизняній науці існують як мінімум три наукових підходи до визначення сутності феномену професіоналізму: 1) як якісна характеристика; 2) інтегральна характеристика людини-професіонала; 3) поєднання діяльнісних та особистісних засад (О. Гура).

Автори першого підходу (С. Дружилов А. Соложнин В. Буткевич Н. Кузміна) визначають домінування професійного компоненту в сфері професіоналізму. Так професіоналізм розуміється як високий рівень підготовки до виконання завдань професійної діяльності.

Професіоналізмом визначається як особлива властивість людини, яка систематично, ефективно і надійно виконує складну діяльність у різноманітних умовах. В понятті «професіоналізм» відображається такий рівень оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим в суспільстві стандартам і об'єктивним вимогам (С. Дружилов).

На думку А. Соложнина, професіоналізм – це сукупність якостей людини, які дозволяють їй на гідному рівні здійснювати професійну діяльність, досягаючи при цьому стабільних результатів.

Професіоналізм представляє собою відображення вимог професії в осо-

бистості і діяльності спеціаліста, в засобах не тільки формування і рішення професійних завдань, але і в засобах аналізу результатів від знайденого рішення, самодіагностики причини, яка призвела до тих, чи інших результатів, здібності до саморозвитку і самокорекції діяльності. Так, за визначенням В. Буткевича професіоналізм як статична властивість особистості і діяльності започатковується в процесі спільної та професійної освіти.

В роботах Н. Кузміної професіоналізм характеризується наявністю у спеціаліста знань, вмінь і навичок, які дозволяють йому здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог науки і техніки. Оскільки будь-яка діяльність є результатом структурованих завдань, професіоналізм у ній простежується, насамперед, в вмінні виокремити завдання, вміти їх формувати, застосовувати методологію та методи спеціальних наук для встановлення діагнозу і прогнозу при вирішенні завдань, оцінити і обрати методи, які більш підходять для їх вирішення. Таким чином, найбільш важливим показником якісної підготовки спеціаліста у ВНЗ є професіоналізм, який повинен реалізовуватися в рішенні спеціальних завдань, тобто області інтелектуальної діяльності і творчості.

Аналіз процесу психічного розвитку особистості, проведений в рамках концепції генетичної психології, напштовхнув С.Д. Максименка до визначення механізмів і закономірностей становлення особистості. В контексті даної теорії автор розглядає професіоналізм як поєднання професійних знань, вмінь, навичок та емпатійного досвіду при достатньо високому рівні професійної інтуїції і культури [6].

Отже, відповідно до підходу де визначним є домінування професійного компоненту даний феномен визнача-

ється як результат професійної діяльності, який характеризується високим рівнем підготовки до виконання завдань професійної діяльності, наявність професійних знань, вмінь, навичок, які дозволяють її здійснювати на рівні сучасних вимог науки і техніки.

Другий підхід ґрунтується на розумінні професіоналізму як особливого особистісно-професійного феномена, в структуру якого входять і світогляд особистості (І.Пропанов), і здібності до самореалізації (А. Маркова, Н. Костилюв), і компетентність (Л. Пітер).

Найбільш всеохоплююче цілісне системне розуміння професіоналізму особистості відображено в роботах А.К. Маркової, в яких досліджується його мотиваційна і операційна сфери, зазначені критерії, рівні, етапи розвитку професіоналізму особистості [8].

Поняття «професіоналізм» не обмежується характеристиками висококваліфікованого труда, професіоналізм визначається як і особливий світогляд людини. Так, в роботах Н.Є. Костилюва професіоналізм пов'язаний передусім з високим рівнем самореалізації індивідуальних особливостей, з індивідуальним стилем діяльності.

Професіоналізм представляє собою інтегративну властивість особистості, яка відображає унікальний для кожної особистості взаємозв'язок і змістовне наповнення, яке входить до складу невід'ємних компонентів – професійної компетентності, ініціативи і майстерності.

Концепція співвідношення некомпетентності і компетентності, яка належить Л. Пітеру, має безпосереднє відношення до визначення професіоналізму і непрофесіоналізму. Згідно з Л. Пітером, характерні наступні особливості. Професіоналізм і непрофесіоналізм – це діалектика компетентності і некомпетентності, і спів-

відношення між ними залежить як від особливості системи, так і від особистісних факторів. Професіоналізм потісно наражається на небезпеку з сторони тієї чи іншої ієрархічної системи, яка за певними причинами відноситься до нього неадекватно, ворожо. Професіоналізм – це компетентність, яка означає вміння спеціаліста діяти у професійному середовищі. Відповідно некомпетентність свідчить про відсутність професіоналізму [7].

На думку А.В. Донскова, С.А. Гапоненко, професіоналізм – це цілісна системна властивість особистості, структурним елементом якого є професійно – змістовний, професійно – діяльнісний, професійно – особистісний компоненти [4].

Таким чином, професіоналізм визначається як результат професійної діяльності, який обумовлений високим рівнем професійно важливих і особистісно-ділових якостей.

Третій підхід до визначення сутності феномену професіоналізму розглядається в діалектичній єдності проявів діяльнісного й особистісного та, відповідно, визначається поняттями професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості (А. Деркач).

Професіоналізм діяльності – це якісна характеристика суб'єкта праці, яка відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність; різноманіття ефективних професійних навичок і вмінь, у тому числі тих, що засновані на творчих рішеннях; володіння сучасними алгоритмами і засобами вирішення професійних завдань, що дає змогу здійснювати діяльність з високою й стабільною продуктивністю; це характеристика, яка підлягає подальшому розвитку.

В залежності від визначення професіоналізму, його структури, основних складових будуються шляхи його

формування. Якщо визначна складова професіоналізму – професійне мислення, тоді формування професіоналізму будується через навчання прийомам аналізу.

Якщо професіоналізм визначається як професійна підготовка, тобто освіта і навчання, тоді він формується через різноманітні технології професійної навчальної підготовки (Т.П. Водолазська)

Формування професіоналізму відбувається за трьома напрямками: зміна своєї системи діяльності, її функцій і ієрархічної будови; зміна особистості суб'єкта; зміна відповідних компонентів установки суб'єкта по відношенню до об'єкта діяльності (М. Карпеева)

Таким чином, від того як дослідник визначе професіоналізм, які окремі риси або якості особистості він виокремлює, висуває, будуть залежати шляхи формування професіоналізму певної особистості.

Отже, проведений аналіз психологічної літератури свідчить про складність становлення наукового поняття «професіоналізм». Теоретико-методологічний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що професіоналізм – це результат професійного становлення особистості, який характерний високим рівнем оволодіння нормами професійної діяльності і професійного спілкування при якому фахівець відповідає професійним ціннісним орієнтаціям, додержуючись професійної етики; розвиває свою особистість засобами професії, збагачує досвід професії; прагне визвати інтерес суспільства до результатів своєї професії, глибоко враховуючи нові вимоги суспільства до професії; реагує на високому рівні; здібність до самоосвіти і саморозвитку.

В структурі професіоналізму виокремлюють операційну, мотиваційну, смислову сфери. Труднощами в

становленні професіоналізму виступає відсутність або недостатність професійно значущих якостей у розвитку структури професіоналізму, що не дає змоги активному вираженню особистості і призводить до зупинки, розривам, помилкам у діяльності.

Таким чином, аналіз теоретичних підходів, теорій професіоналізму суб'єкта діяльності, дозволяє стверджувати, що у сучасній психологічній науці виділяється два підходи до розуміння сутності даного феномену: 1) визначним домінантом в сфері професіоналізму є професійний компонент; 2) професіоналізм узагальнює в собі особистісно-психологічні компоненти.

Необхідною складовою професіоналізму особистості є професійна компетентність. Питання професійної компетентності розглядаються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Існуючі на сьогоднішній день в зарубіжній літературі визначають «професійну компетентність» як «поглиблене знання», «стан адекватного виконання завдання», «здібності до актуального виконання діяльності» не повною мірою конкретизують зміст цього поняття (А. Ландшпер). Проблема профкомпетентності активно вивчається і вітчизняними вченими. Найчастіше це поняття вживається для вираження високого рівня кваліфікації та професіоналізму. Професійна компетентність розглядається як характеристика якості підготовки спеціаліста, потенціалу ефективності трудової діяльності. В педагогіці дану категорію розглядають або як похідний компонент від «загальнокультурної компетентності» (Н. Розов, Е. Бондаревская), або як «рівень освіченості спеціаліста» (Б. Гершунській, А. Щекатунова). Якщо спробувати визначити місце компетентності в системі рівнів

професійної майстерності, то вона знаходиться між старанністю і досконалістю.

Співвідносячи професіоналізм з різними аспектами зрілості фахівця, А. Маркова виділяє чотири види професійної компетентності: спеціальну, соціальну, особистісну індивідуальну: 1) спеціальна, або діяльнісна профкомпетентність; 2) соціальна профкомпетентність; 3) особистісна профкомпетентність; 4) індивідуальна профкомпетентність.

На наш погляд, доцільно виокремити такі компоненти професійної компетентності особистості: мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний і рефлексивний.

Мотиваційно-вольовий компонент включає в себе: мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, стимулює творчий прояв особистості в професії; припускає наявність інтересу до професійної діяльності.

Функціональний компонент в загальному значенні проявляється у вигляді знань про способи педагогічної діяльності, необхідних особистості для проектування та реалізації тієї чи іншої педагогічної технології.

Комунікативний компонент компетентності включає вміння ясно і чітко викладати думки, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну та емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ділових ситуаціях, організовувати і підтримувати діалог.

Рефлексивний компонент виявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, особистісних досягнень; сформованість таких якостей

і властивостей, як креативність, ініціативність, націленість на співробітництво, співтворчість, схильність до самоаналізу. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень, пошуку особистісних смислів в спілкуванні з людьми, самоврядування, а також побудником самопізнання, професійного зростання, вдосконалення майстерності, формування індивідуального стилю роботи.

Отже, можна зазначити, що рівень професіоналізму залежить від ступеня співвідношення індивідуально-психологічних особливостей особистості вимогам професії; професійний роз-

виток особистості, її операційних і психологічних якостей і структур, відбувається нерівномірно і гетерехронно, що впливає на рівень професіоналізму.

Різноманітність методологічних позицій, теоретичних конструктів, підходів щодо розуміння сутності професіоналізму та професійної компетентності особистості свідчить про необхідність подальшого розгляду даного феномену, визначення чинників і засобів для ефективного професійного становлення з метою формування високого рівня професіоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деркач А.А. Акмеология / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. - М. : Питер, 2003. - 256 с.
2. Игнатова В.Г. Профессионализм административно – полетических плит / В.Г. Игнатова – Ростов на Дону., СКАГС, 2002. - 95 с.
3. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях / Е.А. Климов. - М. : МПСИ, 1995. - 127 с.
4. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова - М. : Логос, 2000. - 230 с.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов -2-е изд. - М. :АЗЪ, 1995. - 928 с.
6. Максименко С.Д. Рефлексія проблем розвитку в психології / С.Д. Максименко // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України /За ред. Академіка С.Д.Максименка. - К., Нора-Друк, 2001. - Вип. 21. - С.3-24.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. - М. : МГУ, 1996. - 309 с.
8. Психология формирования и развития личности / Ред. Анциферова Л.И. - М.: Наука, 1981. - С. 8-9.